

УДК 658.012.32

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ ТА ФОРМ СУЧАСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

Сіменко І. В., д.е.н., проф., зав. кафедри контролю і аналізу господарської діяльності, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Сіменко І. В. Теоретичне обґрунтування визначення видів та форм сучасного економічного аналізу.

Статтю призначено визначенню категорійного апарату при класифікації видів та форм економічного аналізу. В статті обґрунтовується необхідність ретельного вивчення сутності понять «потенціал», «потенціалогія» для запобігання їх неправомірного використання в термінології економічного аналізу. Наявні наукові дослідження обґрунтовують новий вид економічного аналізу, об'єктом якого розглядається потенціал підприємства. В статті на основі термінологічного аналізу понять, розуміння полісемантичного тлумачення терміну «потенціал», визначено його когнітивне наповнення відповідно ресурсної концепції. Наведено основні відмінності тлумачення вченими сутності потенціалу. Доведено, що основними відмінностями є різне тлумачення вченими сутності поняття ресурсів або їх здатностей. Досліджено зміст поняття «здатності» та виявлено дискусійність питання щодо співвідношення термінів «здатності» та «компетенції». Визначено, що компетенції відносяться до якостей людини; вони характеризуються не тільки наявністю знань, сформованістю відповідних навичок і вмій, але й рівнем володіння ними. Досліджено сутність поняття «потенціалогічний» та обґрунтовано його використання у лексичній конструкції «потенціалогічний аналіз». Доведено, що при визначенні сутності поняття «потенціал» та виокремленні його складових слід розрізняти поняття ресурсів, здатностей та компетенцій. Як слідство, об'єктами аналізу потенціалу слід вважати сукупність всіх ресурсів підприємства, комплекс здатностей та компетенцій його працівників. Наведено, що всі вказані складові розглядаються у виробничому, фінансовому, управлінському аналізі. Обґрунтовано неправомірність виокремлення потенціалогічного аналізу як нового виду економічного аналізу.

Сіменко І. В. Теоретическое обоснование определения видов и форм современного экономического анализа.

Статья посвящена определению категориального аппарата при классификации видов и форм экономического анализа. В статье обосновывается необходимость тщательного изучения сущности понятий «потенциал», «потенциалогия» для предотвращения их неправомерного использования в терминологии экономического анализа. Имеющиеся научные исследования обосновывают новый вид экономического анализа, объектом которого рассматривается потенциал предприятия. В статье на основе терминологического анализа понятий, понимания полисемантического трактования термина «потенциал», определено его когнитивное наполнение в соответствии с ресурсной концепцией. Приведены основные отличия в понимании учеными сущности потенциала. Доказано, что основными отличиями является различное понимание учеными сущности понятия ресурсов или их способностей. Исследовано содержание понятия «способности» и выявлена дискуссионность вопроса о соотношении терминов «способности» и «компетенции». Определено, что компетенции относятся к качествам человека; они характеризуются не только наличием знаний, сформированностью соответствующих навыков и умений, но и уровнем владения ими. Исследована сущность понятия «потенциалогичный» и обосновано его использование в лексической конструкции «потенциалогический анализ». Доказано, что при определении сущности понятия «потенциал» и выделении его составляющих следует различать понятия ресурсов, способностей и компетенций. Как следствие, объектами анализа потенциала следует считать совокупность всех ресурсов предприятия, комплекс способностей и компетенций его работников. Указано, что все приведенные составляющие рассматриваются в производственном, финансовом, управленческом анализе. Обоснована неправомерность выделения потенциалогического анализа как нового вида экономического анализа.

Simenko I. Theoretical Grounding for Defining Types and Forms of the Modern Economic Analysis.

The article gives grounds for the necessity of thorough study of the essence of “potential” and “potentiology” concepts to avoid their incorrect usage within the terminology of economic analysis. Some researching suggest and give grounds for emerging new type of economic analysis the object of which study being the enterprise potential. On the basis of the terminological analysis of concepts and taking into account the polysemantic treatment of the potential concept the author identifies cognitive content of it according to resource concept. The article proves that the basic difference fall within the scientists different understanding of the essence of the concept of resources and their capabilities. The disputable character of the issue of correlation of the capabilities and competences terms is explained. It is proved that when defining the potential concept essence and highlighting its constituents it is worth distinguishing the concepts of resources, capabilities and competences. So the objects of the potential study are to be considered the integral unity of all enterprise resources, the complex of

capabilities and competences of its staff. It is recommended to consider all a/m constituents within industrial, financial and managerial analysis. The incorrectness of distinguishing potentiological analysis to be the new forms of economic analysis is given grounds for.

Постановка проблеми. Реалії сучасної економіки характеризуються посиленням конкуренції, ускладненням діяльності підприємств, інформаційною напруженістю всіх його підсистем, диференціацією потреб користувачів інформації, вимогами оперативного реагування на зміни зовнішнього середовища. Для підтримки динамічної рівноваги та забезпечення стабільного розвитку підприємство формує потужний конкурентний потенціал. Наявність виробничих, фінансових, кадрових можливостей та здатностей, що є складовими загального потенціалу підприємства, потребує впровадження дієвих важелів для його раціонального використання та ефективного управління. В якості одного з таких важелів виступає економічний аналіз, направлений на рішення багатогранних за змістом, цілями та завданнями питань.

Прикладний аспект сучасного економічного аналізу потребує визначеності, насамперед, окремих теоретико-методологічних питань, до яких відноситься перегляд класифікації його видів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основу існуючої класифікації економічного аналізу сформував класик економічного аналізу М.І. Баканов, С.Б. Барнгольц, Л.А.Бернстайн, Н.В. Вейцман, І.І. Каракоз, Л.І. Кравченко, Б.І. Майданчик, В.І. Самборський, В.С. Стражев, С.К. Татур, М.Г. Чумаченко, А.Д. Шеремет, С.І. Шкарабан.

Істотний внесок в сучасні дослідження питань розвитку окремих видів економічного аналізу вносять відомі вчені нашої країни: академік М.Г. Чумаченко, проф. С.І. Шкарабан, проф. Г.І. Валуєв, проф. В.В. Сопко, проф. С.В. Мних, проф. В.С. Рудницький, проф. І.Д. Лазаришина та ін. [1-3].

Розвиток сучасної діяльності підприємств, поява нових об'єктів економічного аналізу обумовлює вирішення гострої проблеми щодо класифікації його видів та форм.

Мета статті – розвиток теоретичних положень щодо обґрунтування правомірності та доцільності виокремлення нових видів економічного аналізу, зокрема потенціалогічного аналізу.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- 1) визначення змісту нового для сучасної економічної науки поняття «потенціалогічний аналіз»;
- 2) розкриття когнітивного наповнення терміну «потенціал» відповідно до ресурсної концепції;
- 3) обґрунтування правомірності виокремлення в якості об'єкта аналізу сукупного потенціалу підприємства та його видів;
- 4) визначення сутності та складових потенціалу підприємства для проведення аналітичних процедур на основі реалізації ідей ресурсної концепції.

Виклад основного матеріалу досліджень. Чіткість у визначенні базових понять будь-якого дослідження є важливим фактором його успішного та якісного проведення. Як справедливо зазначав відомий російський вчений Ф.Д. Лівшіць: «Для будь-якої науки термін – не просто слово, а слово основне. За кожним терміном стоїть наукове поняття більшого або меншого ступеня важливості, з цих понять складаються наукові судження, а сукупність наукових суджень й формує теорію науки. Тому боротьба за чистоту термінів, за їх точність, за їх адекватність поняттям, що їх відображають – одна з важливіших задач кожного, хто працює у науці» [4, С. 147]. Поява в окремих наукових дослідженнях [5] словосполучення «потенціалогічний аналіз» обґрунтовує необхідність ретельного вивчення сутності даного поняття для запобігання його неправомірного використання або тлумачення як нового виду економічного аналізу, об'єктом якого розглядається потенціал підприємства. Тому при формуванні поняття «потенціалогічний аналіз» доцільно звернути увагу, з одного боку, на полісемантичність тлумачення терміну «потенціал», визначити його когнітивне наповнення відповідно ресурсної концепції (яка стала домінуючою у теорії стратегічного управління з 90-х років минулого століття), а з іншого, - на когнітивне наповнення поняття «потенціалогічний» для подальшого обґрунтованого використання останнього у зазначеній лексичній конструкції.

Для дослідження терміну «потенціалогічний» є сенс звернутися до засновника науки «потенціалогія» Михайла Єпштейна. В своєму дослідженні філософ зазначає: «Потенціалогія – третя важливіша філософська дисципліна, поряд з онтологією та епістеміологією. Коло її інтересів – предикат «могти» [6]. Крім того, походження даного поняття від латинського «potential» означає можливість, здатність до дії [7, С.337].Тому, виходячи з вищеведеного, словосполучення «потенціалогічний аналіз» слід трактувати як дослідження можливого стану будь-якого явища або предмету. З іншого боку таке вивчення не можливе без ідентифікації реального, існуючого стану досліджуваного об'єкту.

Логіка міркувань потребує проведення відповідної аналогії з поняттями, що є достатньо розповсюдженими у сучасній науці - поняттями «онтологічний аналіз» та «епістеміологічний аналіз». Онтологічний аналіз - це рівень аналізу знань, в основі якого визначення предметної галузі в термінах сутностей, відносин між ними, і дій над сутностями (тобто аналіз предметної області). Епістеміологічний аналіз розглядають як дослідження понятійної, змістовної сторони явища.

У сучасних наукових дослідженнях існують три напрямки розуміння поняття «потенціал» [8, С. 6-8]. Представники першого напрямку розглядають потенціал як сукупність необхідних для функціонування або розвитку підприємства різних видів ресурсів. Науковці другої групи уявляють потенціал як систему матеріальних та трудових факторів (умов, складових), що забезпечують досягнення мети функціонування

підприємства. Група вчених третього напрямку розглядають потенціал як здатність комплексу ресурсів суб'єктів господарювання виконувати поставлені перед ними завдання.

Основними відмінностями є різне тлумачення вченими сутності поняття ресурсів або їх здатностей. Існують дві основні позиції розуміння цього питання. В першому випадку – це розширене уявлення ресурсів, при якому здатності розглядаються як різновид ресурсів, в іншому – дані поняття чітко розрізняються. Повністю поділяємо думку класиків ресурсного підходу Аміта [9], Р.Гранта (R. Grant) [10], Е. Пенроуз (E. Penrose), Р. Макадока (R. Makadok) та ін. щодо розуміння ресурсів як джерела здатностей підприємства, а здатностей – як особливого виду активів, які неможливо ані купувати, ані продавати завдяки їхній організаційній природі. Для посилення доказової бази наведемо позицію Р.Гранта відносно визначення ресурсів: «ресурси – це фактори виробництва, які самостійно нічого не виробляють» [10, с. 114]. Тому вважаємо вірним виокремлення понять «ресурси» та «здатності».

В свою чергу дослідження змісту поняття «здатності» виявило дискусійність питання щодо співвідношення термінів «здатності» та «компетенції». Слід відмітити, що серед науковців немає єдиної думки щодо цього питання. На наш погляд, компетенції відносяться до якостей людини; вони характеризуються не тільки наявністю знань, сформованістю відповідних навичок і вмінь, але й рівнем володіння ними.

Що стосується здатностей, то вони розглядаються більшістю вчених як потенційні можливості та задатки, від яких залежить швидкість, якість та рівень сформованості певних компетенцій. Отже, при визначенні сутності поняття «потенціал» та виокремленні його складових слід розрізняти поняття ресурсів, здатностей та компетенцій. Як слідство, об'єктами аналізу потенціалу слід вважати сукупність всіх ресурсів підприємства, комплекс здатностей та компетенцій його працівників.

Гіпотеза щодо неможливості та неправомірності виокремлення потенціалогічного аналізу як самостійного, нового виду економічного аналізу ґрунтується на глибокому теоретичному дослідженні питань його класифікації. В чисельній економічній літературі [1-3] автори по-різному ставляться до питання класифікації видів та форм аналізу.

Основна різниця в існуючих класифікаціях формується в тріаді:

1. Термінологічної невизначеності сутності понять «вид», «форма» і «напрямок», внаслідок чого існують розбіжності в понятійному апараті економічного аналізу;
2. Відсутності єдності серед вчених відносно виокремлення класифікаційних ознак, що стримує подальший розвиток методології економічного аналізу;
3. Відсутності взаємозв'язку між термінами та поняттями, що вкладаються в класифікаційні ознаки, завдяки чому спостерігається порушення лексико-семантичного поля економічного аналізу.

Як справедливо зазначив академік А.Ф. Павленко: «Щоб відповідати сучасним вимогам, методика економічного аналізу повинна наближатися до життєвих потреб підприємства, відповідати повсякденним запитам управління, бути надійним економічним інструментом управління підприємством. Сучасні умови управління підприємством вимагають розширення кола об'єктів аналізу всередині підприємства» [11, С. 28]. Зростання числа об'єктів економічного аналізу, розширення понятійних меж його предмета обумовлюватиме подальше зростання числа його видів, форм і напрямків і саме тому, за словами акад. М.Г. Чумаченка, фахівцям-аналітикам необхідно досягти єдності щодо класифікації видів економічного аналізу [11, С. 26].

Одним з найважливіших питань, що дозволяє уніфікувати термінологію, визначити ступінь вирішення проблеми, є розробка або вдосконалення науково-обґрунтованої класифікації. Слід зазначити, що існування різних підходів до визначення видів економічного аналізу обумовлено складністю та багатогранністю його ролі та функцій на різних рівнях управління. Дослідження питань класифікації економічного аналізу є необхідним, оскільки методика організації його видів має певні особливості.

При трактовці форм економічного аналізу слід керуватися співвідношенням змісту та форми як загальних категорій, які відображають взаємозв'язок двох сторін будь-якої реальності. Зміст представляє головну сторону предмету, форма – його спосіб вираження та внутрішню організацію, які модифікуються у зв'язку з диференціацією змісту. Таким чином, філософське розуміння категорії «форма» відносно економічного аналізу означає, що форма – це спосіб вираження його видів.

Узагальнюючи вищезазначене, в якості форм економічного аналізу слід виокремлювати:

- комплексний та тематичний аналіз;
- документальний та бездокументальний (візуальний) аналіз;
- централізований та децентралізований;
- в умовах невизначеності та в умовах визначеності інформації;
- організований у розрізі центрів витрат, центрів доходів або у розрізі центрів інвестицій;
- секретний та відкритий (несекретний).

Для обґрунтованого виокремлення кваліфікаційних ознак щодо видів економічного аналізу, необхідне зазначити загальне, що об'єднує усі види економічного аналізу – це єдність сутності, предмету і методу. Однак, кожен його вид має свою сферу використання та специфіку, обумовлену суб'єктом проведення аналізу. «Кожен вид економічного аналізу має самостійну, науково-обґрунтовану ціль, специфічні об'єкти та єдиний метод дослідження» [12, С. 20]. Слід зазначити, що при дослідженні сутності кожного виду не слід ототожнювати метод аналізу та його технічні прийоми. Повністю розділяємо думку

професора С.І. Шкарабана, що кожен вид економічного аналізу має свій зміст, об'єкти дослідження, джерела інформації і різні строки проведення [13, С. 571]. Саме ці моменти покладено в основу діалектичної єдності видів економічного аналізу.

Таким чином, до основних критеріїв поділу економічного аналізу на окремі види, слід віднести:

- Сфера використання (об'єктний підхід);
- Суб'єкти проведення (суб'єктний підхід);
- Строки проведення (часовий аспект).

Успішність функціонування сучасного підприємства багато в чому залежить від його внутрішнього середовища, яке складається із безлічі підсистем, що знаходяться в постійній взаємодії один із одним та із зовнішнім оточенням. В найбільш загальному вигляді суб'єкти господарювання мають у своєму внутрішньому середовищі такі підсистеми: виробничу, фінансову, управлінську, інформаційну, технічну, транспортну та ін. Тому залежно від сфери управлінської діяльності (підсистем, що аналізуються), слід виокремити наступні види аналізу: виробничий, фінансовий, управлінський, маркетинговий, технічний, інформаційний тощо. Слід підкреслити, що в кожній з цих підсистем розглядається, аналізується відповідний вид потенціалу підприємства – економічний, кадровий, фінансовий, інноваційний тощо, тому вважаємо неможливо та неправомірно виокремлювати потенціалогічний аналіз як самостійний, новий вид економічного аналізу.

Висновки. Термінологічне дослідження однокорінних понять «потенціал, потенціологія» дає підставу для приведення у відповідність з їх змістом існуючих класифікацій економічного аналізу. Доведено неправомірність виокремлення потенціалогічного аналізу в якості нового виду економічного аналізу.

Перспективою цього дослідження є визначення методики проведення аналізу ефективності та якості реалізації здатностей та компетенцій працівників підприємства.

Список використаних джерел:

1. Економічний аналіз: [навч. пос.] / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбатюк та ін.; За ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка. – К.: КНЕУ, 2003. – 556 с.
2. Лазаришина І.Д. Економічний аналіз в Україні: історія, методологія, практика: [монографія]/ І.Д.Лазаришина. – Рівне: НУВГП, 2005. – 369 с.
3. Мних Є.В. Економічний аналіз: [підр.] / Є.В.Мних. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.
4. Лившиц Ф.Д. К вопросу о стандартизации терминов статистической науки/ Ф.Д. Лившиц// Научные труды по экономике и статистике. – М., Моск.инст.нар.хоз-ва им. Г.В. Плеханова, 1999. – Вип. 73. – С.146-158
5. Гречина І.В. Сутність категорії «модальність» при дослідженні потенціалу економічних систем/ І.В.Гречина// Економічний аналіз. – Тернопіль, ТНЕУ, 2011. – Вип.8, част.1. – С.54-57
6. Эпштейн М.Н. Философия возможного. – СПб: Алетейя, 2001. - 334 с.
7. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА – М, 2007. – 476 с.
8. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. пос. / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. — К.: КНЕУ, 2004. — 316 с.
9. Amit R., Shoemaker, P.J.H. Strategic assets and organizational rent // Strategic Management Journal. – 1993. - 14 (1). – P. 33-46.
10. Grant R. M. The resource based theory of competitive advantage in California Management Review, 33, 1991. Pages 114-135
11. Павленко А.Ф. Трансформація курсу «Економічний аналіз діяльності підприємства»: [наук. доповідь]/ А.Ф.Павленко, М.Г.Чумаченко. – К.: КНЕУ, 2001. – 88 с.
12. Шеремет А.Д. Методика фінансового аналіза/ А.Д.Шеремет, Р.С.Сайфулін. – М.: ИНФРА-М, 1995. – 176 с.
13. Шкарабан С.І. Місце оперативного економічного аналізу в підготовці спеціалістів в сфері економіки/ С.І.Шкарабан// Проблеми формування ринкової економіки: Міжвід. наук. зб. заснов. у 1992 р. Спец. вип. Трансформація курсу «Економічний аналіз діяльності підприємства». – К.: КНЕУ, 2002. – С.571-577.

Ключові слова: потенціал, потенціалогічний аналіз, потенціологія, здатності, компетенції, ресурси.

Ключевые слова: потенциал, потенциологический анализ, потенциология, способности, компетенции, ресурсы.

Keywords: potential, potential analysis, potentiology, ability, competence, resource.